

Andorra: exili i arrencada econòmica

Anna Lladó

L'exili republicà a Andorra és un dels exilis més poc estudiats, a diferència, per exemple, dels de França o Mèxic. Andorra és un país d'acollida per tradició. I no tan sols durant la guerra civil del 1936-1939 i el franquisme sinó, també, anteriorment: durant les guerres carlines, la dictadura de Primo de Rivera o la Segona República Espanyola, entre d'altres moments significatius.¹ Porta de salvament per als dos bàndols de la guerra civil, ho va ser sobretot per a republicans derrotats en aquell conflicte.² Són aquestes algunes de les primeres idees que es troben en fer una recerca als documents sobre l'exili al Principat andorrà.

Després en vénen d'altres, d'informacions, relacionades amb les xifres dels exiliats, confuses i poc fiables.³ De tota manera, en el cas de l'exili republicà, en el qual se centra aquest article, serien entre dos mil cinc-cents i tres mil els refugiats que van arribar al país, segons Maria Àngels Falquès. Una xifra considerable tenint en compte que Andorra, durant aquella època, tenia entre quatre mil i cinc mil habitants. Evidentment, aquest volum de persones va afectar substantivament la demografia del Principat. Un fet que va tenir conseqüències no només quantitatives, sinó també qualitatives en diferents àmbits —ja sigui econòmic, com també polític i cultural. Un indicatiu n'és el contingent de ciutadans destacats de l'Andorra actual que tenen el seu origen familiar en aquell exili republicà, que va començar l'any 1939 i que es va estendre fins al final de la dictadura franquista.

1. FALQUÈS, Maria Àngels, «L'Andorre, les autorités françaises et les républicains espagnols», dins *Les Français et la guerre d'Espagne. Actes du colloque de Perpignan*, Perpinyà, 1990.

2. CLARA, Josep, «L'exili a Andorra: unes notes», dins *L'exili català del 1936-1939. Un balanç*, Girona, 2003.

3. «L'exili proper. Andorra i Catalunya Nord», capítol inclòs dins el programa *Veus de l'Exili*, de Catalunya Ràdio.

A l'hora d'analitzar les conseqüències qualitatives de l'exili republicà, he volgut utilitzar el testimoni de cinc persones significatives, cinc fills d'exiliats, que vaig entrevistar personalment. Tot i que no es pot fer una generalització mecànica a partir dels seus casos, són cinc testimonis molt reveladors; no tan sols perquè donen unes vives pinzellades sobre la vida dels refugiats en un territori fins ara poc estudiat, sinó també perquè revelen l'estret lligam que va existir entre aquell exili i l'arrencada econòmica del país.

Es tracta de Maria Rosa Viadiu, filla de Francesc Viadiu, personalitat que va arribar a Andorra el 1941 i que va ser un dels organitzadors d'una de les principals xarxes d'evasió de soldats aliats durant la Segona Guerra Mundial, finançada pel consolat britànic a Barcelona. De fet, va arribar a passar dos mil vuit-cents soldats, en la seva majoria polonesos, de França a l'Estat espanyol.⁴ Un altre cas és el del cap de Govern entre els anys 1994 i 2005, Marc Forné, fill d'Antoni Forné, que es va establir al país l'any 1939 i que també va treballar per a l'esmentada xarxa d'evasió. Dos testimonis més són els germans Gerard —actual director de l'Orquestra Nacional Clàssica d'Andorra— i Andreu Claret, fills d'Andreu Claret, que va arribar a Andorra el 1949. Va ser ell, Andreu Claret pare, el màxim impulsor de l'obertura del port d'Envalira; una via, el punt més alt de la qual està situat a 2.400 metres, que connecta el Principat amb França. Finalment, també es reporta el testimoni de Marylou Fontbernat, filla de Josep Fontbernat, establert al país l'any 1952. El *mestre* Fontbernat va destacar com a fundador dels Cors Andorrans i com a director del programa radiofònic Glossari Andorrà, a Ràdio de les Valls.⁵

Cal remarcar un tret comú que hi ha entre els refugiats considerats: la seva estada andorrana forma part de la segona etapa del seu exili. És a dir, tots van exiliar-se primer a França i després van arribar al Principat andorrà. Dos d'ells, Forné i Fontbernat, es van quedar a Andorra fins a la seva mort i els altres dos, Viadiu i Claret, van tornar a Catalunya, tot i la continuïtat del franquisme.

Abans de continuar, és important de fer un breu apunt sobre la realitat de l'Andorra de l'època anterior a l'arribada dels refugiats. Era un país definit, per la majoria d'historiadors, com a pobre i rural, fins que van finalitzar els dos conflictes bèl·lics del moment: la Guerra Civil Espanyola del 1936-1939 i la Segona Guerra Mundial.⁶ Durant els anys cinquanta i seixanta, el Principat va iniciar el seu camí cap a la modernització. Va ser aleshores quan molts turistes van començar a visitar Andorra i va augmentar l'activitat comercial. També van millorar la xarxa viària i les telecomunicacions; es van desenvolupar les infraestructures turístiques i van néixer noves entitats bancàries. A més, la societat civil va donar un important impuls a nombroses accions culturals i esportives.

Va ser una mica abans de la segona conflagració mundial, durant el període d'entreguerres, que va arribar el major contingent de republicans

4. VIADIU, Francesc, *Entre el torb i la Gestapo*, Rafael Dalmau, Barcelona, 2000.

5. CASADEMONT, Emili, *L'Home dels Cent Homes. Aproximació a la vida i obra de Josep Fontbernat*, 1996.

6. GUILLAMET, Jordi, *Andorra. Nova aproximació a la història d'Andorra*, Institut d'Estudis Andorrans, Andorra, març 2009.

al país. Un fet que, segons Andreu Claret, va produir un important conflicte polític, cultural i religiós, a causa de la difícil integració dels refugiats en la societat andorrana. «Molts exiliats eren considerats “revolucionaris”, portadors d’una modernitat que topava amb el conservadorisme local. La majoria eren agnòstics o ateus, motiu de preocupació per al copríncep episcopal»,⁷ explica Claret. Afegeix que, al principi, «els locals es van mostrar inquietos, fins que van comprendre que la iniciativa dels refugiats podia contribuir a canviar Andorra i obrir-la al món». I és que encabir els nouvinguts en una societat d’acollida sempre ha representat un conflicte i també, al mateix temps, una oportunitat de canvi.

Segons Maria Rosa Viadiu, «l’exili va portar al país enginyers, catedràtics, polítics, metges, advocats, escriptors...».⁸ Una afirmació que ratifica Marc Forné: «Hi va haver una aportació de persones que venien amb una preparació que no tenia la majoria dels andorrans».⁹

Aquesta bona formació de partida, que els convertia en uns exiliats ben qualificats, permet considerar-los com un factor important (naturalment no pas l’únic, però sí un d’inequívocament rellevant) del posterior creixement i de la modernització del país. En definitiva, en uns agents de l’enriquiment dels anys cinquanta i seixanta, tant en l’aspecte econòmic com també social i cultural. Especialment aquells que van estar-s’hi un període de temps considerable o que fins i tot van passar la resta de la seva vida a Andorra. Dos exemples claríssims són els casos d’Andreu Claret i de Josep Fontbernat. Claret va tirar endavant una infraestructura de gran importància, que va permetre la connexió, mitjançant el port d’Envalira, del Principat andorrà i França. A més, va ser conegut com un dels millors fusters de l’època; ofici des del qual va ajudar a donar una imatge més «comercial» d’Andorra. Per la seva banda, Fontbernat va encarnar més aviat l’enriquiment cultural. Va fundar els Cors Andorrans i va donar, així, unitat artística a les corals de les diferents parròquies. Amb el seu programa radiofònic Glossari Andorrà va promoure la cultura i llengua catalanes no tan sols a Andorra sinó arreu de Catalunya, on també es van arribar a escoltar àvidament les seves cròniques. A part hi ha haver, evidentment, molts altres casos anònims, com ara els de desenes de metges o enginyers, que van aplicar els seus coneixements al país d’acollida.

Per a alguns dels testimonis esmentats, els exiliats van aportar quelcom més que un granet de sorra al creixement i a la modernització del país... «Molts d’ells van establir negocis que avui dia han esdevingut dels primers negocis del país», explica Marc Forné. Per a d’altres, «l’arribada dels refugiats al Principat va ser crucial per al seu desenvolupament»,¹⁰ afirma Gerard Claret. D’altres, com és el cas de Maria Rosa Viadiu, van més enllà i asseguren que «gairebé tota la riquesa que tenen els andorrans avui dia és gràcies a les guerres i a la gent que va passar per allà i que alguna petjada hi va deixar». En aquest sentit, la mateixa Viadiu afirma haver sentit a dir, quan era petita, una

7. Entrevista personal a Andreu Claret (2010).

8. Entrevista personal a Maria Rosa Viadiu (2010).

9. Entrevista personal a Marc Forné (2010).

10. Entrevista personal a Gerard Claret (2010).

frase, en boca d'un andorrà, que mai no ha oblidat: «Cada any hi hauria d'haver una guerra mundial.»¹¹ Una frase que s'entén que fa referència als diners que porten les guerres per als qui no hi intervenen. En aquest cas, caldrà algun dia determinar fins a quin punt els diners provinents de les persones afectades per la Guerra Civil Espanyola o la Segona Guerra Mundial que van arribar al Principat andorrà serviren de capital inicial per a l'arrencada econòmica.

Malgrat que a hores d'ara sembla clara la decisiva aportació dels exilitas republicans al desenvolupament andorrà, alguns dels testimonis consultats deixen entreveure la decepció o tristesa que els seus pares van experimentar, amb el pas del temps, en recordar el seu exili al Principat. El motiu és el fet de no haver estat prou reconeguts, ni ells ni la seva feina. Un reconeixement públic que encara avui està pendent de fer.

Un exemple d'això n'és Andreu Claret que, segons expliquen els seus fills, no ha estat valorat com mereixia. Segons un dels seus fills, que també es diu Andreu Claret, «per al pare, l'èxit musical dels meus germans constituïa una mena de revenja, per allò que ell considerava que no havia rebut a canvi de la seva contribució a la modernització del país».¹² Marylou Fontbernat, en canvi, reconeix que el seu pare «és totalment desconegut per a la majoria», però que això mai no el va preocupar.¹³ Maria Rosa Viadiu, per la seva banda, insisteix en aquesta manca de reconeixença i l'aplica a un àmbit molt concret, la medicina: «a molts exiliats els deuen un reconeixement. Per la saviesa que van aportar, les cures mèdiques que van oferir en un temps en què Andorra no tenia gaire cura de la medicina...».

Els testimonis aportats no són sinó uns exemples que ens donen valuoses pistes sobre un fenomen que caldrà estudiar amb més detall. La relació entre desenvolupament econòmic i l'exili polític republicà del 1939, però, em sembla que ara com ara és alguna cosa més que una mera hipòtesi de treball que estudis posteriors hauran de calibrar amb precisió.

Bibliografia

- ARASA, Daniel, *La guerra secreta del Pirineu (1939-1944)*, Llibres de l'Índex, Barcelona, 1994.
- BARÓ, Ladislau, «L'Andorra de la segona meitat del segle xx», capítol inclòs dins Ernest BELENGUER (dir.), *Història d'Andorra. De la prehistòria a l'edat contemporània*, Edicions 62, Barcelona, 2005.
- BENET, Claude, *Guies, fugitius i espies. Camins de pas per Andorra durant la Segona Guerra Mundial*. Editorial Andorra. Andorra la Vella, octubre 2009.
- CALVET, Josep, «Els espanyols refugiats a Andorra durant la postguerra. Una qüestió d'Estat», *Papers de Recerca Històrica*, 4, Societat Andorrana de Ciències, Andorra, 2007.
- CASADEMONT, Emili, *L'home d'«Els Cent Homes»*. Aproximació a la vida i obra de Josep Fontbernat, Ajuntaments de Bescanó i d'Anglès, 1996.
- CATALUNYA RÀDIO, *Veus de l'Exili. L'exili proper. Andorra i Catalunya Nord*. Direcció i presentació: Eulàlia Farré. 2006.

11. Entrevista personal a Maria Rosa Viadiu (2010).

12. Entrevista personal a Andreu Claret (2010).

13. Entrevista personal a Marylou Fontbernat (2010).

- CLARA, Josep, «L'exili a Andorra: unes notes», dins E. PUJOL (ed.), *L'Exili català del 1936-1939. Un balanç*, Cercle d'Estudis Històrics i Socials (Quaderns del Cercle), Girona, 2003.
- FALQUÈS, Maria Àngels, «L'Andorre, les autorités françaises et les républicains espagnols», dins *Les Français et la guerre d'Espagne. Actes du colloque de Perpignan*, Perpinyà, 1990.
- GUILLAMET, Jordi, *Andorra. Nova aproximació a la història d'Andorra*, Institut d'Estudis Andorrans, Andorra, març 2009.
- LLUELLES, Maria Jesús, *El segle xx. La modernització d'Andorra*. Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d'Andorra. Pagès Editors, Lleida, 2004.
- VIADIU, Francesc, *Entre el torb i la Gestapo*, Rafael Dalmau, Barcelona, 2000 (1^a edició 1974).



Camí de Marjal.